

УДК 338.45: 631.11

Саламін О. С., к. е. н., (Oksana_Salamin@i.ua) ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна***ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

Розглядаються проблеми державного регулювання процесів створення та розвитку фермерських господарств. Аналізуються причини низької ефективності прямої державної фінансової підтримки фермерських господарств та трансформації їх у гігантські за розмірами формально фермерські господарства плантаторського типу. Показана необхідність поєднання можливості реєстрації фермерського господарства сімейного типу без набуття статусу юридичної особи із створення сприятливого маркетингового середовища, у якому вони функціонують. Обґрунтовано альтернативні форми державної підтримки, основними з яких є доведення інформації про стан та очікувану кон'юнктуру ринку, розробка та поширення типових бізнес-планів виробництва конкурентоспроможної продукції, формування оптимальних товарних партій та виведення їх на зовнішні ринки.

Ключові слова: фермерське господарство сімейного типу, державне регулювання економіки, маркетингове середовище, державна підтримка фермерських господарств.

УДК 338.45: 631.11

Саламин О. С., к. э. н.,*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого, г. Львов, Украина***ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ**

Рассматриваются проблемы государственного регулирования процессов создания и развития фермерских хозяйств. Анализируются причины низкой эффективности прямой государственной финансовой поддержки фермерских хозяйств и трансформации их в гигантские по размерам формально фермерские хозяйства плантаторского типа. Показана необходимость сочетания возможности регистрации фермерского хозяйства семейного типа без приобретения статуса юридического лица с созданием благоприятной маркетинговой среды, в которой они функционируют. Обоснованы альтернативные формы государственной поддержки, основными из которых являются доведение информации о состоянии и ожидаемой конъюнктуре рынка, разработка и распространение типовых бизнес – планов производства конкурентоспособной продукции, формирование оптимальных товарных партий и выведение их на внешние рынки.

Ключевые слова: фермерское хозяйство семейного типа, государственное регулирование экономики, маркетинговая среда, государственная поддержка фермерских хозяйств.

UDC 338.45: 631.11

Salamis O.*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S. Z. Gzhytskyj, Lviv, Ukraine***STATE REGULATION OF FARMS**

The Article described problems of state regulation creation and farms development. It is analyzed the reasons of the low efficiency of direct state financial support for farmers and

transforming them into giant-sized farms formal plantation type. It is showing the necessity of combination possibilities registration farming family type without acquiring legal personality to the creation of a favorable marketing environment in which they are function. It is soundly alternative forms of state support, the main ones are proving information on the status and expected market conjuncture, development and distribution business model plans production of competitive products, the formation of the optimal trade parties and their output to foreign markets.

Key words: *farm family type, government regulation of the economy, marketing environment, government support of farms.*

Постановка проблеми. Проблеми державного регулювання сільського господарства складні і багатопланові. Вони вирішуються з урахуванням стану сільського господарства, актуальних проблем та цілей, його розвитку, необхідності оптимального поєднання ринкових регуляторів з важелями державного регуляторного впливу. Особливістю державного регулювання сільського господарства в Україні є невизначеність загальних цілей, на досягнення яких повинна спрямовуватись політика державного регулювання, спрямування її на вирішення окремих проблем, що зумовлює фрагментарність уже на етапі її побудови. У найневизначенішому становищі опинилась політика регулювання розвитку фермерських господарств. На етапі реформування сільського господарства на засадах приватної власності та ринкових відносин вважалось, що життєздатні альтернативні організаційно-правові форми господарювання виникатимуть та розвиватимуться еволюційно шляхом природного відбору та виживання тих, що забезпечують конкурентні переваги. З урахуванням того, що за усі роки реформ вітчизняні фермерські господарства так і не перетворились в основних виробників сільськогосподарської продукції, серед практиків господарювання та вчених-економістів дискутуються різні, в тому числі і крайні точки зору, включаючи неперспективність фермерства, його неприйнятність для вітчизняного сільського господарства, необхідність спрямування регуляторної політики на підтримку великотоварних формувань, які можуть забезпечити продовольчу безпеку країни. До уваги не береться неналежна сформованість ринкового середовища в аграрному секторі економіки України, неприйнятність цього середовища для фермерських господарств, які є найпоширенішою у світі організаційно-правовою формою господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного регулювання розвитку фермерських господарств вивчаються багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, дискутуються практиками господарювання. У більшості зарубіжних публікацій визначається пріоритетність таких форм господарювання і дослідження спрямовуються на обґрунтування прийнятних способів регулювання, що не спотворюють ринкових результатів, відповідають принципам СОТ. В умовах посилення конкуренції на аграрних ринках основна увага звертається не на збільшення фермерами обсягів виробництва продукції, а на забезпечення їх сталого розвитку, вирішення соціальних та екологічних проблем сільських територій [4]. Особливістю публікацій у вітчизняних наукових виданнях є ширший діапазон проблем, які розглядаються та способів їх вирішення, що пропонуються [5]. О. В. Захарчук і О. В. Вишнівецька, здійснивши порівняльний аналіз фермерських господарств України та Польщі, відзначають значне відставання вітчизняних господарств за рівнем технічного забезпечення, що на їхню думку є основною причиною неналежного розвитку [1]. За результатами досліджень Зубар І. В. відзначає, що вітчизняні фермерські господарства не досягли наукового обґрунтування розмірів за площею земельних угідь, недостатньо забезпечені технікою, що є причиною низької продуктивності та втрати конкурентних позицій порівняно з великими агрохолдингами. Без належного державного регулювання після відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення позиції фермерських господарств будуть суттєво послаблені [3]. Збарський В. К. та Ніколюк О. Д. зазначають, що належний розвиток фермерських

господарств України можливий за умови поєднання їх державної підтримки та самовдосконалення [2].

Метою статті є аналіз теоретичних положень та обґрунтування практичних підходів до удосконалення державного регулювання розвитку фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток суб'єктів господарювання, як правило, здійснюється еволюційним шляхом. При цьому засновниками вибираються економічно найбільш доцільні форми з урахуванням спрямованості важелів державного регуляторного впливу. Такий еволюційний розвиток селянських господарств в Україні був перерваний створенням у результаті прямого адміністративного впливу державних органів управління колгоспно–радгоспної системи з наступним, у першій половині 90–х років двадцятого століття, реформуванням цієї системи такими ж адміністративними методами. Реорганізацією колгоспів і радгоспів на засадах приватної власності і ринкових відносин були створені передумови для виникнення найпоширеніших у сільському господарстві економічно розвинутих країн організаційних форм – фермерських господарств. Такі можливості поєднувалися з державною підтримкою таких господарств. Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» від 19.03.2003 р. передбачалась допомога за рахунок державного бюджету на облаштування відокремлених садиб таких господарств – будівництво під'їзних шляхів, електро– і радіотелефонних мереж, газо– і водопостачальних систем. У наступні роки надавалась державна фінансова підтримка новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами на безповоротній основі, іншим фермерським господарствам – на конкурсних засадах на поворотній основі. Фінансова підтримка на безповоротній надається фермерським господарствам для часткової компенсації витрат на:

- розроблення проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства;
- сплату відсотків за користування кредитами банку;
- придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля;
- будівництво і реконструкцію тваринницьких приміщень;
- внесення страхових платежів;
- підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації кадрів;
- розширення наукових досліджень з проблем організації виробництва сільськогосподарської продукції.

Фінансова підтримка на конкурсних засадах на поворотній основі надається новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами строком від трьох до п'яти років для провадження виробничої діяльності. Іншим фермерським господарствам така допомога надається строком до п'яти років для придбання техніки, обладнання, поповнення обігових коштів, виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва і реконструкції виробничих та невиробничих приміщень, закладення багаторічних насаджень, розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, зрошення та меліорації земель.

Фінансова підтримка, організаційні зусилля органів управління сільським господарством не забезпечили очікуваного становлення і розвитку фермерських господарств, перетворення їх на основного виробника сільськогосподарської продукції. Частка фермерських господарств у загальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції України в 2014 році складала 7,6 %. Збільшення обсягів їх державної фінансової підтримки за останні роки поєднуються зі зменшенням кількості господарств (рис. 1).

Не сприяла збільшенню кількості фермерських господарств лібералізація вимог до їх засновників. У редакції Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 19.03.2003 р. право на створення фермерського господарства мали громадяни України, що володіли досвідом ведення сільськогосподарського

виробництва, або мали сільськогосподарську освіту. Обов'язковою умовою було переважне ведення господарства працею фермера або його сім'ї. Допускалось лише сезонне залучення найманих працівників. Обмежувалась площа земельних угідь. У наступних редакціях цього Закону такі обмеження вилучались. У чинному в даний час Законі України «Про фермерське господарство» в редакції від 06.11.2014 р. право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство. Це дало поштовх виникненню та розвитку формально фермерських, особливо великих за розмірами господарств плантаторського типу. Їхньому розвитку сприяла лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, можливість виведення на зовнішні ринки конкурентоспроможної сировинної продукції – зерна, насіння соняшнику та ріпаку. Ринкові успіхи досягались низькою ціною, яка забезпечувалась використанням родючих земель, дешевої робочої сили, вигідним для експортерів зниженням валютного курсу гривні. Практиками господарювання часто це видається за успіхи вітчизняного сільського господарства, які полягають у використанні великими господарствами сучасних засобів виробництва, застосуванні найновіших технологій, досягненні рекордних показників врожайності культур, забезпеченні валютних надходжень. Такий стан сільського господарства характерний для аграрних країн, що розвиваються. Експорт сировини зумовлює збільшення обсягів імпорту переробленої продукції, посилення імпортозалежності країн та посилення проблем продовольчої безпеки. Великі підприємства, як правило, зареєстровані у містах, де сплачують податки. До роботи у них не залучається населення сіл. У селах зростає безробіття, посилюються фінансові та загострюються соціальні проблеми. Тому у більшості економічно розвинутих країн обмежуються розміри фермерських господарств.

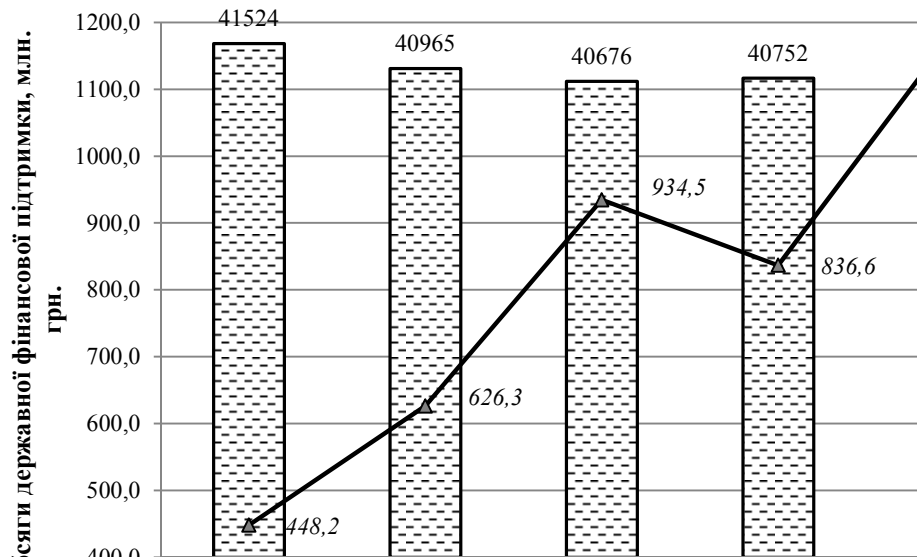

Рис. 1. Кількість фермерських господарств в Україні та їх державна фінансова підтримка

Джерело інформації: дані державної служби статистики України

Економічні переваги великих підприємств досягаються ефектом масштабу. У таких підприємствах нижчий рівень капіталомісткості продукції. Вони володіють предметами застави і їм доступні кредити. Тут виробляються великі обсяги продукції, формуються оптимальні товарні партії і ефективніше здійснюються логістичні операції. Однак вагомими є і економічні проблеми, що породжуються великими підприємствами. Таким підприємствам проблемніше адаптуватись до мінливого ринкового середовища. Їх репрофілювання здійснюється тривалий період часу. Для цього вимагаються

значні інвестиції. В умовах посилення конкуренції вимагається диференціація товарів відповідно до вимог окремих сегментів ринку, що великим підприємствам здійснювати складно. Малі підприємства, здійснюючи стратегію концентрованого маркетингу, швидше і повніше реагують на потреби вузьких сегментів ринку. Цим досягаються конкурентні переваги малих підприємств, а ринок насичується різноманітною продукцією.

На збільшення кількості малих фермерських господарств спрямовані останні зміни до Закону України «Про фермерське господарство», якими передбачено надання окремим фермерським господарствам статусу сімейного за умови, що в їх діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, а залучення інших громадян здійснюється виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок. Внесеними змінами передбачена, також, можливість створення та діяльності сімейного фермерського господарства фізичною особою – підприємцем без набуття статусу юридичної особи. Цим створюються передумови для набуття статусу фермерських окремими особистими селянськими господарствами, збільшення загальної кількості фермерських господарств, відродження сімейної природи, притаманної фермерським господарствам. Все ж цього недостатньо. Для ефективного функціонування і розвитку таких господарств необхідне сприятливе ринкове середовище. Невеликі господарства не можуть самостійно вивчати і прогнозувати кон'юнктуру ринку. Вони орієнтуються на поточні ціни і спрямовують зусилля на виробництво прибуткової при існуючій ціні продукції. Від спільних дій усіх господарств зростає пропозиція такої продукції, що призводить до зниження ціни і втрати прибутковості. Свідченням цього є зниження прибутковості виробництва м'яса птиці, збитковість і низька рентабельність виробництва свинини, а також загальне зростання прибутковості виробництва молока, яке тривалий час фермерами вважалось економічно непривабливим (рис. 2).

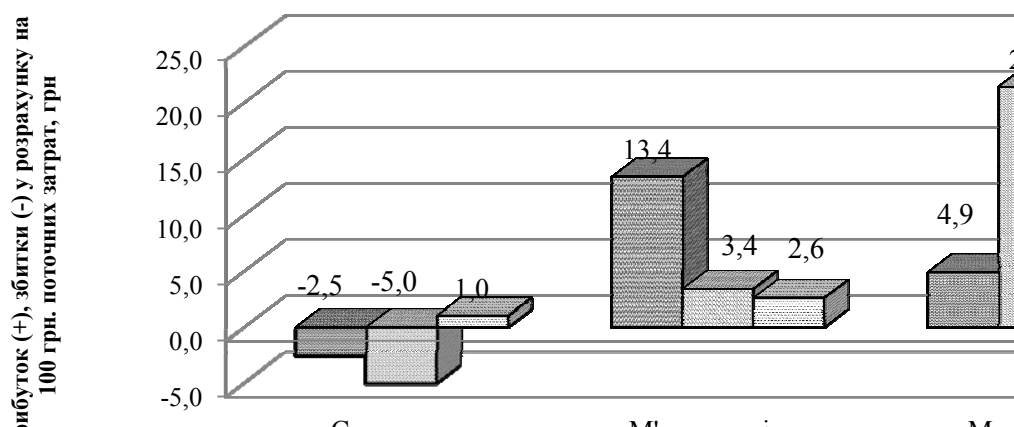

Рис. 2. Прибуток (+), збитки (-) у розрахунку на 100 гривень поточних затрат на виробництво окремих видів продукції тваринництва фермерськими господарствами України за 2012 – 2014 роки, гривень

Джерело інформації: дані державної служби статистики України

Державне регулювання слід здійснювати на основі моніторингу і прогнозування ринку шляхом доведення інформації до суб'єктів господарювання, розробки програм стимулювання розвитку одних галузей та стримування інших.

В умовах європейської інтеграції України особливо необхідним є розробка та поширення типових бізнес-планів виробництва конкурентоспроможної продукції, формування оптимальних товарних партій та виведення її на зовнішні ринки. Державну фінансову підтримку доцільно спрямовувати на розвиток інфраструктури аграрного

ринку, що створить передумови для вибору господарствами прийнятних каналів дистрибуції на альтернативних засадах і ринкового генерування цін. Без цього господарства змушені реалізувати продукцію закупівельним організаціям за монопольно низькими цінами і вимагається постійна пряма фінансова підтримка господарств, що, як правило, лише частково компенсує збитки і не забезпечує збільшення кількості суб'єктів господарювання.

Висновки. Численні програми державної підтримки фермерських господарств в Україні не забезпечили їх належного розвитку. На відміну від більшості економічно розвинутих країн фермерські господарства так і не перетворились на основних виробників сільськогосподарської продукції. Лібералізація вимог до їх створення призвела до виникнення гігантських за розмірами формально фермерських господарств плантагорського типу. Для відродження сімейної природи цих господарств можливості їх реєстрації без набуття статусу юридичної особи слід доповнити формуванням сприятливого маркетингового середовища, доведенням інформації щодо існуючої та очікуваної кон'юнктури ринку, розробкою та поширенням типових бізнес-планів виробництва конкурентоспроможної продукції. Необхідною передумовою є формування інфраструктури аграрного ринку, створення умов для пошуку каналів дистрибуції продукції та альтернативних засадах, ринкове генерування цін при обмеженні монопольного впливу закупівельних організацій та переробних підприємств.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні чинників, які стримують процеси створення та розвитку життєздатних фермерських господарств сімейного типу, обґрунтуванні прийнятних способів державного регулювання, спрямованого на усунення їх впливу.

Література

1. Захарчук О. В. Розвиток малих форм господарювання в Україні та досвід Польщі. / О. В. Захарчук, О. В. Вишневецька // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 75–80.
2. Збарський В. К. Пріоритети інвестиційної діяльності фермерських господарств / В. К. Збарський, О. Д. Николіук // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 67–71.
3. Зубар І. В. Розвиток малих форм господарювання в регіоні / І. В. Зубар // Економіка АПК. – 2014. – № 11 – С. 106–114.
4. Штефан фон Крамон–Таубадель. Еволюція аграрної політики ЄС / Штефан фон Крамон–Таубадель, Карстен Холст // Економіка АПК. – 2014. – № 7 – С. 157–161.
5. Українська модель аграрного розвитку та її соціо-економічна переорієнтація: наук. доп. / [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гудоров та ін.]; за ред. В. М. Геєця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи // НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.

References

1. Zakharchuk, O. V. (2014). Rozvytok malykh form hospodariuvannia v Ukraini ta dosvid Polshchi [Development of small farms in Ukraine and the Polish experience]. *Ekonomika APK*, 10, 75–80 [in Ukrainian].
2. Zbarskyi, V. K. & Nykoliuk, O. D. (2013). Priorytety investytsiinoi diialnosti fermerskykh hospodarstv [Priorities of farms investment activity]. *Ekonomika APK*, 5, 67–71 [in Ukrainian].
3. Zubar, I. V. (2014). Rozvytok malykh form hospodariuvannia v rehioni [Small forms of management in the region]. *Ekonomika APK*, 11, 106–114 [in Ukrainian].
4. Shtefan fon Kramon–Taubadel (2014). Evoliutsiia ahrarnoi polityky YES [The evolution of the European Union's agricultural policy]. *Ekonomika APK*, 7, 157–161 [in Ukrainian].
5. Borodina, O. M., Heiets, V. M., & Gutorov, A. O. (2012). Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereoriantatsiia [Ukrainian model of agricultural development and its socio-economic shift]. *NAN Ukrainu* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016